

ПЕДАГОГІКА

УДК 373.5: 376(477)

Надія Безпалько

ПРОЦЕС СТАНОВЛЕННЯ ТА СТРАТЕГІЇ РОЗВИТКУ ІНКЛЮЗИВНОЇ ОСВІТИ В УКРАЇНІ

У статті представлений аналіз існуючих концептуальних підходів до визначення сутності інклюзивної освіти, охарактеризовані основні механізми впровадження інклюзивної освітньої моделі в Україні, сформульовані рекомендації щодо оптимізації процесу становлення української інклюзивної школи.

Ключові слова: інклюзивна освіта, вивчення інклюзії, медико-освітня модель, модель інтеграції освіти, модель соціальної освіти.

Інноваційна модель розвитку освіти, необхідність введення якої задекларована положеннями Концепції науково-технологічного та інноваційного розвитку України (1999), Законів України, “Про пріоритетні напрями розвитку науки і техніки” (2001), “Про інноваційну діяльність” (2002), “Про пріоритетні напрями інноваційної діяльності в Україні” (2003), проекту “Стратегії інноваційного розвитку України на 2010–2020 роки в умовах викликів глобалізації” (2008) та ін., зумовлює необхідність розробки ефективних механізмів задоволення освітніх потреб і отримання якісної базової освіти всім категоріям населення країни, що передбачає посилення уваги до проблем освітніх інтересів дітей і молоді з особливими потребами.

Питання становлення і розвитку інклюзивної освіти в міжнародному науковому просторі висвітлені в контексті ідей суспільного блага і соціальної рівності (П. Бурдье), теорії систем (В. Бронфенбреннер), ідей “культури бідності” (О. Льюїс), структуризації школи (М. Рейнольдз), соціальної депривації (М. Браун, Н. Менджі). В роботах Д. Гарнера, А. Дайсона, М. Кінг-Сірса, П. Міттлера, Д. Леско, М. Уїлла представлена характеристика інклюзивної освітньої моделі.

В Україні спостерігається зростання дослідницького інтересу до феномену інклюзивної освіти, про що свідчить збільшення кількості праць, присвячених даному питанню (Е. Антонова, В. Бондар,

С. Гончаренко, Л. Даниленко, В. Засенко, С. Зваричук, І. Зверєва, І. Іванова, С. Іноземцева, А. Карська, Н. Клименюк, О. Колошко, А. Колупаєва, К. Кольченко, В. Ляшенко Ю. Найда, Г. Нікуліна, та ін.).

У роботах згаданих авторів докладно висвітлено окремі аспекти розвитку інклюзивної освіти в міжнародному та вітчизняному контекстах. Однак цілісний аналіз процесу впровадження інклюзивної освітньої моделі в Україні залишається за межами вітчизняного дослідницького пошуку, що викликає необхідність зосередження на проблемах розробки механізмів популяризації та впровадження інклюзивної освіти в широку шкільну практику.

У статті представлений аналіз існуючих концептуальних підходів до визначення сутності інклюзивної освіти, охарактеризовані основні механізми впровадження інклюзивної освітньої моделі в Україні, сформульовані рекомендації щодо оптимізації процесу становлення української інклюзивної школи.

Термін “інклюзія”, введений в науковий обіг М. Уіллом (США), позиціонується зі структурним реформуванням школи, спрямованим на задоволення освітніх потреб усіх дітей. На кожному історичному етапі розвитку освіти дітей з особливими потребами існувала відповідна освітня модель, ядром якої виступали пріоритетні підходи до подолання освітніх проблем осіб даної категорії.

Медична модель забезпечувала задоволення особливих освітніх потреб дітей і молоді шляхом створення спеціалізованих освітніх установ. Фактична ізоляція в умовах цих установ і подальше виключення дітей даної категорії з життя суспільства довели неспроможність даної моделі.

Ідея “нормалізації” як альтернатива медичної моделі передбачає формування патернів культурно-нормативного життя тих, кого було виключено з суспільства, засобами інтеграції (комбінованої, часткової, тимчасової, повної) або асиміляції через прийняття норм домінуючої культури і дотримання їх у своїй поведінці. Основними недоліками цієї моделі визнана фізична складова інтеграції шляхом тиску на суспільство з метою примусового стимулювання до навчання і розвитку.

В основу моделі “включення” (інклюзії) покладено ідею соціального прийняття через модифікацію стилю поведінки і ціннісних норм домінуючої групи в плюралізм звичаїв і поглядів з одночасним збереженням кожної автономної групи. Інклюзивна освіта являє собою гнучку індивідуалізовану систему навчання дітей з особливими потребами в умовах масової загальноосвітньої школи за місцем

проживання. Мета інклюзивної освіти - формування інклюзивного суспільства, яке дозволяє кожному, незалежно від віку і статі, етнічної приналежності, здібностей, наявності або відсутності особливостей у розвитку, брати участь в житті суспільства.

Активне впровадження інклюзивної освітньої системи пов'язано з популяризацією міжнародного руху "Освіта для всіх", ініційованого ЮНЕСКО і спрямованого на надання можливості всім дітям, молоді та дорослим реалізувати своє право на освіту. Розуміння інклюзивної освіти звузилося до процесу задоволення освітніх запитів осіб з особливими потребами (особливостями розумового і фізичного розвитку) в загальноосвітніх навчально-виховних закладах в межах єдиної вікової групи [1, с. 2].

Аналіз нормативно-правових актів розвинених країн довів, що міжнародна стратегія інклюзивної освіти спрямована на реалізацію права людини на освіту, формування інклюзивного суспільства, трансформацію освітніх систем, модернізацію професійно-педагогічної підготовки учителя. Програмні дії ЮНЕСКО передбачають формування цілісної концепції інклюзивної освіти, міжнародної політики її розвитку, системи управління, підтримки національних стратегій та популяризацію ідей щодо інклюзивної освіти [2, с. 2–4].

В Україні інклюзивна освіта активно розвивається протягом останнього десятиліття. Вважаємо, що цей процес умовно поділяється на такі періоди: стихійний, або перехідний (1991–2003), інтеграційний (2003–2010), період "включення", або інклюзії (2010–2018). Ратифікація Україною Конвенції ООН "Про права дитини" врегулювала права на освіту дітей та молоді з особливими потребами. Відповідно до положень Саламанської декларації, почався процес формування державної законодавчої бази, популяризації міжнародних стандартів у цій сфері. Діяльність міжнародних і всеукраїнських фондів забезпечило інтеграцію дітей з особливими потребами в освітній процес загальноосвітньої школи в Україні [6, с. 2–4].

Інклюзивна освіта отримала правове визнання і поширення протягом третього періоду. Основними стратегічними орієнтирами державної освітньої політики визнана діагностика і аналіз проблем освіти дітей та молоді з особливими потребами; формування законодавчої бази врегулювання права на освіту осіб з особливими потребами; популяризація ідей інклюзивної освіти, стимулювання і активізація громадських ініціатив; впровадження проектів і програм розвитку інклюзивної освіти та надання їм підтримки на місцях;

підготовка педагогічних кадрів до діяльності в умовах інклюзивної освітньої моделі; модернізація системи управління освітою [3, с. 5-7]

В рамках чинного законодавства інклюзивна освіта розуміється як система освітніх послуг, яка ґрунтується на принципі реалізації основного права дітей на освіту та права навчатися за місцем проживання, що передбачає навчання дитини з особливими освітніми потребами, зокрема дитини з особливостями психофізичного розвитку, в умовах загальноосвітнього закладу [5, с. 1-3].

Основним документом, який регламентує процес впровадження інклюзивної освітньої моделі в Україні, є Концепція розвитку інклюзивної освіти в Україні (2010), яка визначає мету впровадження нової освітньої моделі формування нової філософії суспільства, спрямованої на позитивне ставлення до дітей та осіб з порушеннями психофізичного розвитку та інвалідністю; створення умов для реалізації державної політики в частині забезпечення конституційних прав і державних гарантій дітям з ООП в сфері освіти; удосконалення системи освіти та соціальної реабілітації дітей з порушеннями психофізичного розвитку, в тому числі з інвалідністю, шляхом впровадження інноваційних технологій, зокрема, інклюзивного навчання, з використанням адаптованого міжнародного досвіду.

Вирішальною умовою реалізації концепції визнано комплексне вирішення питань, пов'язаних з кадровим, навчально-методичним, нормативно-правовим і організаційним забезпеченням інклюзивної освіти. Істотними досягненнями України у сфері розвитку інклюзивної освіти є державна підтримка і врегулювання досліджуваного процесу засобами удосконалення законодавчої бази, перш за все, ратифікацією Конвенції про права інвалідів (2009), затвердженням Міністерством освіти і науки, Концепції розвитку інклюзивної освіти в Україні (2010), прийняттям Кабінетом Міністрів України розпорядження “про затвердження плану заходів щодо запровадження інклюзивного та інтегрованого навчання в загальноосвітніх навчальних закладах на період до 2012 року” (2010), внесенням протягом 2010-2011 рр. змін до Закону України “Про середню загальну освіту”.

Істотний внесок в досліджуваний процес внесли громадські організації (громадська організація ERA (Європейська дослідницька асоціація), Асоціація батьків “особливих дітей” (Центр раннього розвитку для дітей з синдромом Дауна) та ін.), Спеціальні установи та організації (Український інститут корекційної та реабілітаційної валеології і т. п.). Саме за підтримки існуючих в країні фондів і організацій здійснюється впровадження програм і проектів інклюзивної освіти. Так, науково-педагогічний експеримент 2001–

2007 рр., проведений з ініціативи ВФ “Крок за кроком” за участі та підтримки Міністерства освіти і науки України, був спрямований на впровадження інтегрованого навчання, в рамках якого діти з ООП здобувають освіту в загальноосвітніх школах, проте, на відміну від інклюзивного навчання, додаткові умови для навчання таких дітей не створюються [2].

Програма “Інклюзивне навчання” спрямована на розробку ефективної моделі інклюзивної освіти. В рамках програми було охоплено 49 експериментальних класів (групи) в 20 експериментальних навчальних закладах, в яких здобували освіту 178 дітей з особливими освітніми потребами. У програмі взяли участь 4 інститути післядипломної педагогічної освіти, в яких 393 педагогічних працівника підвищили свій професійний рівень [3].

Канадсько-український проект “Інклюзивна освіта для дітей з особливими потребами в Україні”, спрямований на формування інклюзивного суспільства, в якому немає упередженого ставлення до осіб з особливими потребами. Основні завдання проекту полягають в зміцненні можливостей навчально-виховних закладів і громадських організацій в розвитку інклюзивної освіти; розробці необхідної законодавчої бази і механізмів впровадження моделі інклюзивної освіти; формуванні позитивного ставлення до людей з порушеннями психофізичного розвитку в суспільстві [4].

Впроваджені в країні програми і проекти зумовили необхідність модернізації управління освітою. Перш за все, активізація громадського руху і розвиток партнерства в рамках впровадження нової освітньої моделі сприяють децентралізації управління, удосконаленні законодавчої бази і задоволенні освітніх потреб. Використані механізми залучення якомога більшої кількості шкіл до участі в програмах і проектах розвитку інклюзивної освіти підтвердили необхідність співпраці між навчальними закладами в застосуванні інноваційних підходів забезпечення інклюзивної освіти.

Таким чином, за роки незалежності в Україні відбулася зміна освітніх моделей. Процес трансформації зумовив зміни законодавчої бази; активізацію громадського руху, спрямованого на впровадження інклюзивної освіти; оновлення змісту професійно-педагогічної підготовки учителя; модернізацію управління освітою. Встановлено, що пріоритетними формами освітніх трансформацій стали експериментальні програми і соціально-освітні проекти. Аналіз позитивних змін в досліджуваній сфері дозволив конкретизувати проблеми, подолання яких сприятиме оптимізації подальшого розвитку інклюзивної освіти. Вважаємо основними перешкодами

відсутність ефективних механізмів фінансування системи інклюзивного навчання, недостатнє матеріально-технічне і кадрове забезпечення педагогічного процесу, низький рівень пристосування будівель загальноосвітніх закладів, низький рівень психологічної готовності суб'єктів педагогічного процесу до інклюзивного навчання. Представлений аналіз обмежується дослідженням реалізації в Україні права на освіту осіб з особливостями фізичного та психофізіологічного розвитку. За рамками представленої роботи залишається вивчення реального стану і перспектив розвитку в Україні в контексті впровадження інклюзивної освітньої моделі для дітей та молоді інших категорій.

Список використаних джерел

1. Booth T. Overcoming Exclusion through Inclusive Approaches in Education [Електронний ресурс] / Tony Booth // UNESCO – Режим доступу: <http://unesdoc.unesco.org/images/0013/001347/134785e.pdf>
2. Всеукраїнський фонд “Крок за кроком”. Програма “Інклюзивна освіта”. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.ussf.kiev.ua/inclusive_education.
3. Інклюзивна освіта: як зустрічає дітей з особливими освітніми потребами українська школа? [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.eura.org.ua
4. Канадсько-український проект “Інклюзивна освіта для дітей з особливими потребами в Україні”. [Електронний ресурс]. Режим доступу: www.education-inclusive.com/uk/index.php
5. Концепція розвитку інклюзивної освіти. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www/inclusion.vzaimodeystvie.ru>
6. Саламанська декларація та рамки дій щодо освіти осіб з особливими освітніми потребами [Електронний ресурс] // ЮНЕСКО. – 1994. – Режим доступу до ресурсу: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_001-94.

Nadiia Bezpalko

THE PROCESS OF FORMATION AND STRATEGIES OF THE DEVELOPMENT OF INCLUSIVE EDUCATION IN UKRAINE

The article represents an analysis of existing conceptual approaches to the definition of the essence of inclusive education, it describes the main mechanisms of the introduction of an inclusive educational model in Ukraine, formulates recommendations for

optimizing the process of the formation of Ukrainian inclusive schools.

Keywords: inclusion education, studies on inclusion, medical educational model, model of educational integration, social educational model.